

Posudek oponenta disertační práce Petry Laufkové
“Kauzativita v současné portugalštině”
předkládané v roce 2024 na Ústavu románských studií

I. Stručná charakteristika práce

Předkládaná dizertační práce se věnuje tématu kauzativy v současné portugalštině. Rozsáhlá studie je přehledně rozdělena na dvě stěžejní části, teoretický souhrn stávajícího stavu poznání a praktický výzkum. V dominantní teoretické části (kapitoly 2 – 7) autorka objasňuje koncept kauzativnosti, formy jejího vyjádření a následně kauzativnost zevrubně komentuje z rozmanitých úhlů pohledu (zejména syntaktického a sémantického, ale zdaleka nejen těchto). V praktické části pak seznamuje s výzkumnými otázkami, metodologií vlastního korpusového výzkumu i dotazníkového šetření a následně se závěry, ke kterým ji korpusový a dotazníkový výzkum dovedl. Práce je doplněna rozsáhlou bibliografií a také přílohou dokumentující využití dotazník.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Autorka se zabývá tématem, které považuji za navýsost aktuální a přínosné. Jak sama autorka podotýká, téma kauzativy je v kontextu portugalské lingvistiky poměrně málo propracované a je komentováno spíše nesystematicky až nahodile, většinou jako dílčí součást jiného fenoménu (např. specifika užívání osobních infinitivů). Tato problematika si tudíž dozajista zaslouží komplexní a podrobné zpracování. Značným přínosem předkládané práce je i to, že autorka pojala toto téma interdisciplinárně a snaží se na kauzativitu nazírat nejen z hlediska syntaxe, ale i sémantiky či kognitivní lingvistiky. Doplnění práce o korpusový výzkum a dotazníkové šetření považuji za její stěžejní součást, neboť z teoretických kapitol začasté vyplývá, že v užití komentovaných konstrukcí můžeme vyzorovat spíše jakési tendence než jasná pravidla, a je tudíž žádoucí pokusit se nastíněné hypotézy alespoň dílčím způsobem potvrdit či vyvrátit na základě korpusových dat a reálného postoje rodilých mluvčích. Na práci tak oceňuji nejen vhodně zvolené téma, ale i komplexní způsob jeho zpracování, adekvátně formulované cíle výzkumu a v neposlední řadě i schopnost tyto cíle přesvědčivě naplnit.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Téma kauzativy je poměrně složité a komplexní, a proto je třeba na úvod vyzdvihnout, že autorka je zpracovala přehlednou a srozumitelnou formou, k čemuž přispívá i logická a systematická struktura celé studie.

Struktura práce

Komplexnost problematiky se projeví zejména v teoretické části, která vyžaduje propojení několika různých úhlů pohledu na kauzativitu a její okomentování z pohledu různých lingvistů, jejichž náhled se mnohdy liší. Autorce se při komentování jednotlivých aspektů kauzativních konstrukcí dle mého názoru daří umně propojovat informace z mnoha sekundárních pramenů a neopomine zevrubně okomentovat snad žádný z myslitelných úhlů pohledu, kterými je možno na tematiku nazírat (včetně např. pohledu diatopického či

stylistického), což svědčí o nebyvalé důslednosti při analýze tématu a pečlivosti při zpracování pramenů.

Komplexnost tématu je nicméně souběžně asi i největším (byť nijak zásadním) formálním úskalím práce, neboť vede k občasně repetitivnosti a překrývání informací. Namátkou problematika role podmětu/předmětu je reflektována jak v kapitole o syntaktické struktuře, tak i v kapitole o pádu, přidělené pozici v kauzativní konstrukci a možné pronominalizaci, což je logicky dáno faktem, že sémantika fráze je neoddělitelná od její struktury a míry autonomie aktantů, ovšem vede to k nežádoucímu opětovnému opakování prakticky stejných informací, a často i identických formulací.

S repetitivností některých pasáží pak kontrastuje občasně nedostatečné objasnění jiných, případně jejich nadměrná vágnost. Pro příklad v kapitole 6.6.1 (str.74) se píše, že konjunktiv je vnímán jako gramatikalizovanější způsob než indikativ, jenž je „nejméně integrovaný, neboť není v žádné fázi gramatikalizace.“, nicméně toto tvrzení by si dle mého názoru zasloužilo obšírnější komentář (co se rozumí gramatikalizovaností a jak to zapadá do definice tohoto termínu uvedené na str. 148?). Obdobně u formulace „*mandar* je prototypem neutrální kauzativního slovesa a naopak *fazer* je v čemsi příznakové“ (str. 116) postrádám exaktnější dovysvětlení, v čem je příznakové.

Snaha zahrnout všechny myslitelné aspekty dané problematiky občas vyústí v ne zcela systematické pojednání o jednom určitém úhlu pohledu. Kupříkladu kauzativita ve vztahu k diatopické variabilitě prolíná celou prací, ať už se zmiňují její různá pojetí v evropské – brazilské normě, nebo je komentována s ohledem na dialektální variabilitu Portugalska. Možná by stálo zato jí spíše věnovat samostatnou kapitolu, než nahodile jeden odstavec či malou podkapitolku v rámci několika různých kapitol.

Větší přehlednosti textu, zejména jeho teoretické části, by rovněž prospělo, kdyby autorka hojněji doplňovala krátká shrnutí dílčích komentovaných aspektů, což nárazově úspěšně činí formou souhrnných tabulek např. na str. 93 či 121.

Argumentace a naplnění cílů

V průběhu celé práce prokazuje autorka schopnost analytického myšlení, fundované argumentace a také kritického zhodnocení překladaných hypotéz. Erudovaně a s velkou jazykovou obratností vysvětluje složité koncepty, analyzuje hypotézy a snaží se poukázat i na jejich slabší stránky.

Občas by se možná dalo polemizovat s některými tvrzeními ať už autorčinými, nebo autorkou interpretovanými, ale domnívám se, že jejich polemičnost není dána ani tak nedůslednou argumentací, jako často spíše ultimativní formou, kterou jsou předkládány. Pro příklad: implikuje věta „A mãe fez o filho brincar.“ (str. 105) to, že si opravdu hráli společně, a následná věta „A mãe fez o filho tomar banho.“ jednoznačně sděluje, že mu při tom pomohla? Stejně tak věta na str. 106 „A Maria fez o Zé sair do restaurante.“ vyjadřuje jednoznačně nutnost použít fyzické násilí, jak tvrdí autorka (která sama toto tvrzení praktickým výzkumem spíše vyvrací)?

V souvislosti s argumentací bych poukázala i na jistou nesourodost odkazovaných korpusů (dialektální korpus, korpus mluvené portugalské v celém lusofonním světě či žurnalistický korpus), které si je sice autorka vědoma, ale nic to nemění na tom, že kompatibilita dat, na kterých staví své analýzy, může být vnímána jako problematická, na čemž má svůj podíl i to, že s korpusy autorka (chápu-li to dobře) přímo nepracovala. V důsledku toho pak nepovažuji za relevantní zásadněji rozporovat třeba výsledky výzkumu S. Pereiry stran vazby s předložkou A, když se její výzkum zaměřoval na respondenty se zcela odlišným sociolingvistickým profilem (nemluvě o tom, že je zde třeba vzít v potaz kritérium časové – výzkum pro ALEPG, na kterém stojí korpus CORDIAL-SIN, se převážně realizoval v 70. a 80.

letech 20 stol.). Tudíž i kdyby byli respondenti z daných oblastí, kde se vazba s předložkou A objevuje, vzhledem ke svému vzdělání nemusí tuto vazbu potvrdit jako „přijatelnou“, neboť ji mohou považovat pouze za „běžnou“, což není nutně totéž. Rozlišovala bych důsledněji mezi termíny správný-přijatelný-možný/běžný, z pohledu respondenta v tom může být zásadní rozdíl.

Formální úroveň práce a práce s prameny

Obecně bych shrnula, že po formální stránce práce dosahuje vysoké úrovně, je psána srozumitelně, koherentně a bez zásadních formulačních neobratností. K vysoké úrovni přispívá i její grafické zpracování, kdy porozumění předkládaných analýz pomáhají přehledné tabulky a grafy. Autorka rovněž využívá rozsáhlého bibliografického aparátu, hojně a ve většině případů adekvátně cituje a v rozumné míře využívá i poznámek pod čarou, kam často umísťuje odkazy na doplňkové prameny. Je třeba vyzdvihnout, že se autorce podařilo sesbírat snad všechny dostupné (a to zdaleka ne pouze portugalsky psané) prameny, což vzhledem k roztržitému zpracování této tematiky muselo být časově nesmírně náročné.

K formální úrovni práce bych měla jen pár drobných komentářů:

- nepovažuji za úplně šťastné použít pro název práce termín kauzativita a v textu pracovat s termínem kauzativnost, byť jsou dle vysvětlení autorky tyto termíny synonymní. Doporučila bych sjednocení terminologie.

- v rámci terminologie si autorka občas pomůže portugalskými termíny, případně také anglickými, z nichž některé uvede v závorce (např. „caso oblíquo“) a jiné nijak neoznačí (raising klitik – zde je anglický termín spojen přímo s českým, což působí dosti nesourodě). Domnívám se, že ne vždy je nezbytné používat cizí termíny; doporučila bych pokusit se o maximální využití české terminologie (např. pro „caso oblíquo“ lze podle mého názoru užít termín *předložkový pád*), případně o sjednocení grafické podoby cizích termínů (osobně bych preferovala psaní kurzívou). Občas narazíme i na terminologické nepřesnosti (např. na str. 100 - A je předložka, nikoli spojka).

- z hlediska jazykového bych poukázala na nedůsledné skloňování cizích jmen (někdy ano, většinou ne), občasné nedokončené věty (např. str. 209 – „Chce-li mluvčí vyjádřit stupeň síly, kterou kauzátor manipuluje kauzovaného, a rozlišit přímou a nepřímou manipulaci, může volit konstrukci také podle typického.“) a velmi vzácně i neobratné formulace (např. na str. 172, kde se pojednává o konstrukci VSV/VOV považují za lehce nesrozumitelnou větu „v celém korpusu ji tvořilo 12,6 % výskytů, v subkorpusu 36 sloves zbylo 156 výskytů (11,7 %)“). Autorka v jedné větě míchá tři různá kritéria (procenta z celkového korpusu, konkrétní počty ze subkorpusu a ještě kritérium nejfrekventovanějších sloves), pro snazší uchopení by bylo vhodné doplnit třeba „v subkorpusu vytvořeném ze 36 nejfrekventovanějších sloves najdeme 156 výskytů“, případně informaci o 36 slovesech zcela vynechat.)

- v souvislosti s problematikou citací bych upozornila na chybějící citační odkaz na str. 191 (přímá citace M. Demčáka) a občasné nepřesné uvádění citačních odkazů, zejména u kolektivních děl. Nejsem si rovněž jista, zda je nezbytně nutné u některých parafrází citovat v poznámce pod čarou jejich originální verzi, když u jiných parafrází tak autorka nečiní. Doporučila bych jednotnější přístup k odkazovaným pramenům.

- autorka se místy dopouští i drobných grafických lapsů, které mohou komplikovat interpretaci textu, potažmo nechtěně problematizovat předkládané analýzy:

Na str. 60 uvede, že evropská portugalština v konstrukci VSV ponechává podmět ve standardním nominativu, ale v přiřazeném příkladu [96] má větu *A Maria fê-los correrem*. Buď měla následovat věta *A Maria fez eles correrem*., nebo měl být příklad označen hvězdičkou.

Na str.84-85 odkazuje na tabulky 11 a 12, přičemž tabulky jsou očíslovány 10 a 11.

Na str. 166 použije termín VVO místo VSV, o kterém kapitola pojednává.

Str. 167 – součet procent v tabulce 20 je 101 %, došlo zde k nepřesnému zaokrouhlení.

Str. 164 – v tabulce 19, chápu-li ji dobře, jsou u počtu textů v originále a v překladu uvedeny počty za celý korpus, nikoli za jeho analyzovanou část, z čehož pak pramení nesmyslná procenta, která autorce vyšla, když chce ukázat poměr překladů a originálů atd.

Před případnou publikací dizertační práce bych autorce doporučila udělat ještě jednu revizi textu, aby tyto drobné lapsy zbytečně nekazily jinak výborný dojem z textu a aby tak nekomplikovaly jeho srozumitelnost.

2. Metodologie výzkumu a vlastní přínos

Praktická část práce stojí na korpusovém výzkumu, ve kterém autorka ověřovala (ne)platnost tezí z teoretické části, a také na dotazníkovém šetření, které má dokreslit, jak tuto problematiku vnímají konkrétní rodilí mluvčí. Oceňuji systematičnost, s jakou autorka pracovala s korpusem, a rovněž promyšlenost celého dotazníkového šetření. Jak výběr korpusových dat tak i sestavení dotazníků jsou metodologicky dobře zvládnuté a přesně reflektuje zamýšlené cíle výzkumu. Metodická přesnost je patrná i z toho, že autorka si dá práci s cíleným přeformulováním dotazníkových otázek, aby minimalizovala nežádoucí významové interference, čímž, mimoděk, souběžně ukazuje, že do interpretací těchto konstrukcí mohou zasahovat i pragmatické či sociolingvistické faktory (např. zda děti přiměje k činnosti muž nebo žena může mít dopad na chápání celé situace.).

Výsledky, které z výzkumu vyplynou, pak analyzuje exaktně a relevantně ve vztahu k sesbíraným datům a neopomene je rovněž konfrontovat s teoretickými tezemi z úvodu práce. Svou analýzu orientuje spíše kvantitativně a opírá ji o statistická resumé v podobě tabulek. Menší pozornost už věnuje komentářům výsledných statistických souhrnů (např. kapitola 9.2.6, kde kromě tabulek najdeme jen úvodní metodologické shrnutí a závěrečný stručný komentář nejhojnější vazby). Praktický výzkum musel být bezesporu nesmírně pracný a časově náročný, je proto dle mého názoru škoda, že ho autorka více nevytěžila a praktickou část opřela dominantně o statistické údaje. V mnoha případech bych ocenila obsáhlejší komentář konkrétních příkladů a specifik. Namátkou v kapitole o VVO (9.2.7) u pohybových sloves autorka reformuluje hypotézu, ale dále ji nekommentuje, nezmíní, v jakých příkladech se objevila slovesa pohybu, zda se objevila u dějů, které nelze snadno ovlivňovat, nebo i u těch ovlivnitelných, nespecifikuje, byla-li v tu chvíli volba VVO dána např. rozvinutostí kauzovaného atd. atd. Dále si v kapitole 9.2.8 položí otázku „*Ver* a zejména *sentir* již zahrnují i VSV a VSV/VOV. Otázka tedy zní, jak interpretovat výskyty v pomezí skupině VOV/VVO“, ale odpověď na ni už nehledá. Atd. atd. Chápu, že se autorka u takto nejednoznačné problematiky vědomě brání zaujímat jednoznačná stanoviska (jak naznačí na str. 126), nicméně přesto bych v této části práce ocenila větší míru autorské interpretace a alespoň občasně vyjádření autorčina postoje k nadhozeným řečnickým otázkám (např. str. 207 – proč podle autorky praxe nereflektuje teorie kognitivní gramatiky a sémantiky?). Svě výborné analytické schopnosti tak autorka uplatňuje spíše v teoretické části při rozboru studií jiných autorů a hlavní přínos její práce spočívá zejména v systematické kompilaci a zevrubné analýze existujících pramenů, čehož dokladem je i jistá disproporce mezi teoretickou a praktickou částí, kdy je autorský výzkum popsán a rozebrán jen na cca 45 stranách a z nich ještě značnou část zaujímají tabulky a objasnění metodologie.

IV. Dotazy k obhajobě

1. Mohla by autorka stručně shrnout rozdíl ve fungování perceptivních a kauzativních struktur?

2. Gramatiky často hovoří o tendencích v užívání kauzativních struktur a připouští, že mluvčí některé konstrukce běžně realizují, i když jsou považovány za nevhodné či agramatické (např. str.71), a k obdobným závěrům dochází i praktický výzkum potvrzující, že reálné užití není vždy kompatibilní s teoretickými hypotézami. Lze tedy vůbec nějak vymezit míru normativnosti těchto struktur, nebo je jejich užívání dáno dominantně územ a je konstantně ovlivňováno pragmaticko-sémantickými či funkčně-perspektivními kritérii?

3. Narazila autorka během výzkumu na kauzativní konstrukce, kde by se vyskytl složený (minulý) infinitiv? Byla by taková konstrukce v některých situacích hypoteticky možná?

4. Mohla by autorka podrobněji okomentovat (ne)možnost postpozice podmětu u konstrukce VSV? Na str. 55 uvádí, že je to někdy možné ze „stylistických důvodů“, na str. 83 se uvádí, že tyto struktury se objevují v BP i EP, ale jsou agramatické. Bylo by možné specifikovat ony stylistické důvody, případně doplnit, zda jsou tyto pozice vnímány vždy jako agramatické, ať už v BP nebo v EP?

V. Závěr

Hlavní kvality předkládané práce spatřuji v sesbírání úctyhodného objemu dat, v jejich kritické a systematické analýze, důsledné metodologii výzkumu a srozumitelné interpretaci předkládaných teorií. Domnívám se, že autorka prokazuje svou odbornou erudici a orientaci v tématu; výše uvedené komentáře a drobné výtky jsou v kontextu celé práce podružné a jsou spíše podnětem k zamyšlení před případnou publikací této disertační práce.

Předložená disertační práce bez pochyby splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěla.

2. dubna 2024

Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.